

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИ ОЦІНКИ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ІНВЕСТИЦІЙ

2.1. Підходи щодо оцінки інвестиційної діяльності

Як зазначалося вище, згідно з НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [4], інвестиційна діяльність включає в себе як придбання, так і реалізацію інвестицій. Для класифікації об'єктів інвестиційної діяльності немає принципової різниці чи здійснюється їх придбання, чи реалізація. Однак при оцінці об'єктів інвестиційної діяльності та відображенні їх в обліку необхідно враховувати сутність відповідних господарських операцій з інвестиціями, оскільки в моменти придбання та реалізації інвестиції оцінюються за різними методами. Застосування того чи іншого методу оцінки інвестиції залежить від мети придбання, рівня впливу інвестора на інвестоване підприємство, строку, на який вони були придбані.

На даний момент існує велика кількість різноманітних прийомів та методів оцінки інвестицій. Раніше для оцінки об'єктів інвестиційної діяльності застосовувалися прості методи, які базуються на даних бухгалтерського обліку та передбачають оцінку інвестицій за фактичними витратами (історичною собівартістю). З переходом до ринкових відносин та вдосконаленням методики оцінки майна достатньо широко почали застосовуватися динамічні методи оцінки, побудовані на теорії дооцінки, дисконтування, що враховують фактор часу, вплив інфляції та інше.

У вітчизняному законодавстві для оцінки об'єктів інвестиційної діяльності пропонується **три підходи**:

- оцінка вартості майна й інвестицій з точки зору фактичних бухгалтерських витрат, тобто витрат, понесених при придбанні чи створенні об'єктів інвестиційної діяльності (історична собівартість);
- оцінка інвестицій шляхом порівняння їх вартості з вартістю ринкових аналогів і подальшим відображенням в обліку дооцінки (уцінки), індексації і таким чином доведенням балансової вартості об'єкта оцінки до

реальної ринкової ціни, справедливої вартості на момент придбання чи на дату балансу;

- оцінка вартості інвестицій з позиції майбутньої дохідності об'єктів інвестування.

З позицій ведення бухгалтерського обліку **пріоритетним є перший підхід**, що базується на принципі оцінки за історичною (фактичною) собівартістю, однак, якщо внаслідок об'єктивних причин визначити фактичні витрати щодо об'єктів інвестиційної діяльності неможливо, то нормативною базою дозволяється використовувати другий підхід щодо оцінки інвестицій шляхом визначення їх справедливої вартості. Третій підхід найменше базується на даних бухгалтерського обліку, фінансової звітності, іншої облікової інформації та найчастіше використовується для планових та прогнозних розрахунків з метою прийняття управлінських рішень при виборі інвестиційного проекту та визначення його ефективності.

Таким чином підходи, що використовуються в зарубіжній та вітчизняній практиці при оцінці об'єктів інвестиційної діяльності, можна поділити умовно на **дві групи**:

1) оцінка з позиції понесених витрат - передбачає здійснення оцінки інвестицій на підставі найбільш точної облікової інформації, але при цьому не враховується зміни вартості грошей у часі (до цієї групи відносять оцінку за історичною собівартістю, нормативними затратами, первісною, залишковою вартістю);

2) оцінка з позиції очікуваних доходів - базується на ринкових принципах формування вартості, які точно не враховують фактичні витрати, але спираються на майбутні доходи, що дозволяє надавати не тільки внутрішню оцінку, але й характеризувати вартість інвестицій у ринковому середовищі (до цієї групи відносять оцінку за поточною, чистою, справедливою вартістю, дисконтованою вартістю, експертною оцінкою).

2.2. Методи оцінки капітальних інвестицій

Капітальні інвестиції в системі обліку і звітності оцінюються за різними методами, які базуються на трьох підходах оцінки об'єктів інвестиційної діяльності, наведених вище, а саме:

- за витратним методом, тобто за історичною собівартістю;
- за справедливою вартістю шляхом переоцінки;
- за майбутньою вартістю шляхом прогнозування майбутніх доходів (у вітчизняному обліку практично не використовується).

Оцінка капітальних інвестицій, як правило, здійснюється на підприємствах в наступних випадках:

- в момент зарахування інвестицій на баланс підприємства (спорудження об'єктів, придбання обладнання, машин, транспортних засобів, інструментів, об'єктів інтелектуальної власності).
- на дату балансу.

В момент зарахування інвестицій на баланс підприємства згідно з законодавчою та нормативною базою бухгалтерського обліку пріоритетною є оцінка активів за історичною (фактичною) собівартістю, тобто витратами на їх виготовлення чи придбання з урахуванням додаткових робіт, послуг, пов'язаних придбанням, доставкою, монтажем об'єктів інвестиційної діяльності.

Історична (фактична) собівартість капітальних інвестицій, яка після введення об'єктів в експлуатацію трансформується у їх первісну вартість, згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби» [5] та П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [6] формується з:

- витрат, сплачених постачальникам активів та підрядникам за виконані будівельно-монтажні роботи;
- реєстраційних зборів, державного та ввізного мито;
- суми непрямих податків (ПДВ, акцизний збір), якщо вони не відшкодовуються підприємству;
- витрат на доставку обладнання та страхування ризиків в дорозі;
- витрат на установку, монтаж, налагодження основних засобів;

– витрат на одержання ліцензій, допусків, інші фінансові витрати, що пов'язані з введенням в експлуатацію об'єктів основних засобів, інших необоротних активів і підлягають капіталізації.

Однак, існують випадки, коли встановити історичну (фактичну) собівартість неможливо. Така ситуація виникає при придбанні за товарообмінними (бартерними) контрактами або при безкоштовному одержанні капітальних інвестицій.

В даній ситуації оцінка капітальних інвестицій здійснюється **за справедливою вартістю:**

- придбаних за товарообмінними (бартерними) контрактами об'єктів проводиться за справедливою вартістю переданих взамін придбаним активів;

- безкоштовно одержаних інвестицій - за справедливою вартістю аналогічних активів.

Існує декілька підходів щодо визначення **справедливої вартості** [12]:

- за поточною собівартістю - активи відображаються в обліку за сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яка була б заплачена у разі придбання даного активу на поточний момент (рекомендовано для відображення в обліку інших основних засобів та матеріалів);

- за поточною ринковою вартістю – активи відображаються в обліку за вартістю реалізації, тобто за сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яку можна було б отримати на поточний момент шляхом продажу активів в ході звичайної реалізації (рекомендовано застосовувати для обліку землі, будівель, споруд, машин та устаткування, а також нематеріальних активів);

- за теперішньою вартістю, розрахованою шляхом дисконтування вартістю майбутніх чистих грошових надходжень, що очікуються в результаті звичайної діяльності підприємства (рекомендовано здійснювати оцінку довгострокової дебіторської заборгованості, поточних і довгострокових зобов'язань, несприятливих контрактів тощо).

Що стосується оцінки капітальних інвестицій на дату балансу, то вона може здійснюватися виходячи з потреб підприємства як за історичною (фактичною) собівартістю, так й за справедливою вартістю.

2.3. Методи оцінки фінансових інвестицій

При оцінці фінансових інвестицій застосовуються різні методичні підходи щодо визначення їх вартості, вибір яких залежить від моменту оцінки інвестиції, мети її придбання, рівня впливу інвестора на інвестоване підприємство та строку, на який вони були придбані.

Як й при оцінці капітальних інвестицій, оцінка фінансових інвестицій здійснюється на момент зарахування їх на баланс підприємства (первісна оцінка) та на дату складання балансу.

Методи оцінки, які застосовуються для оцінки фінансових інвестицій в різні моменти їх оцінки, наведено на рисунку 2.1.

Так, згідно з П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» [11] первісна оцінка фінансових інвестицій в момент зарахування їх на баланс здійснюється за собівартістю їх придбання, яка визначається в залежності від **способу отримання фінансових інвестицій**:

а) при придбанні за грошові кошти - собівартість фінансової інвестиції складається з ціни придбання, комісійних винагород, мита, податків, зборів, обов'язкових платежів та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з придбанням фінансової інвестиції;

б) при надходженні шляхом обміну на цінні папери власної емісії - собівартість фінансової інвестиції визначається за справедливою вартістю переданих цінних паперів;

в) при надходженні шляхом обміну на інші активи - собівартість визначається за справедливою вартістю цих активів.

Згідно з П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» [11] вибір методу оцінки фінансових інвестицій на дату складання балансу залежить **від мети їх придбання**, а саме призначені вони для продажу, чи для утримання з метою одержання прибутку.

Якщо фінансові інвестиції призначені для продажу, то оцінка їх на дату складання балансу здійснюється за справедливою вартістю або за собівартістю з урахуванням зменшення корисності, якщо справедливу вартість визначити неможливо.

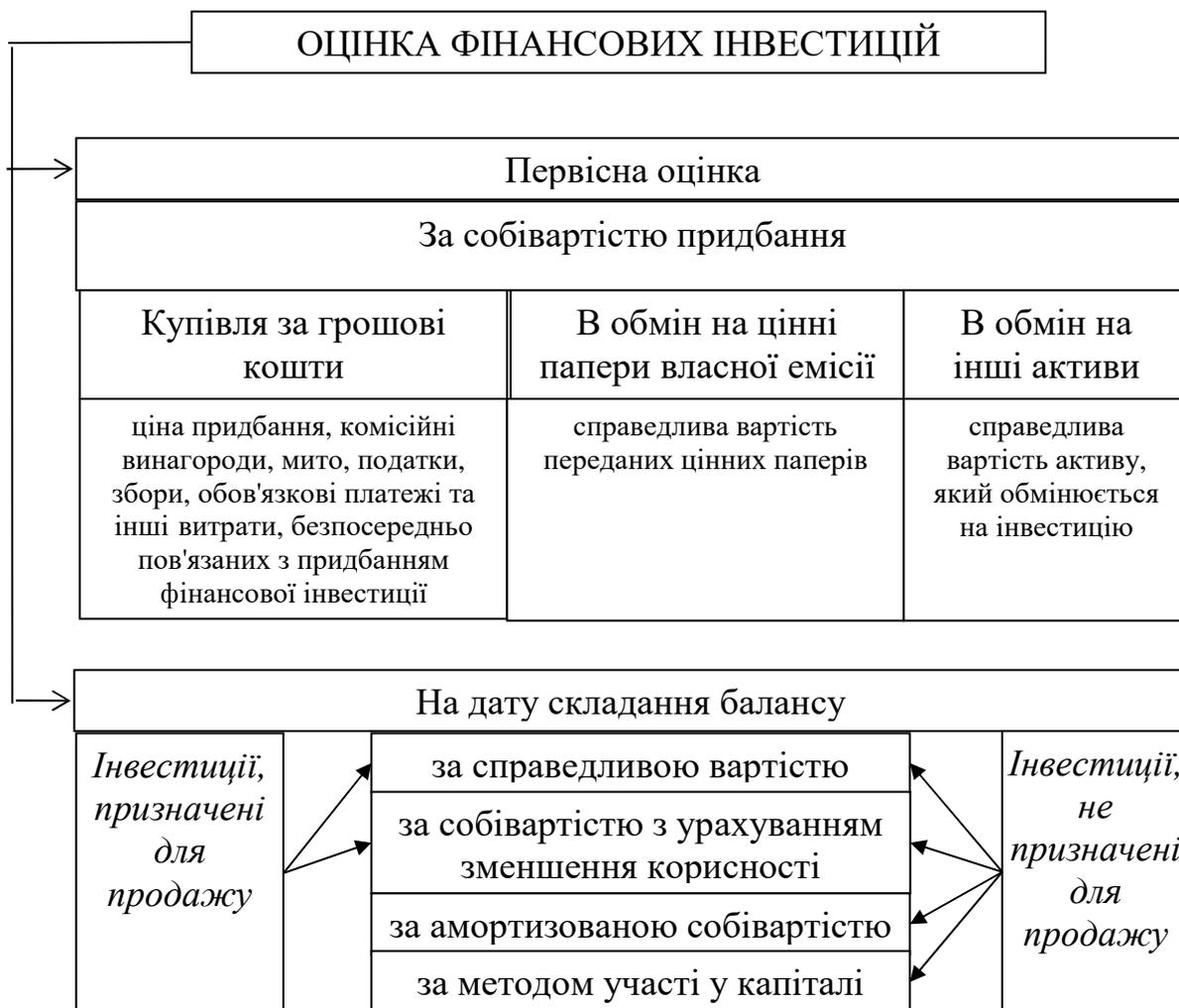

Рис. 2.1. Оцінка фінансових інвестицій

Якщо придбані фінансові інвестиції не призначені для подальшого продажу, то крім зазначених способів можуть використовуватися ще й метод оцінки за амортизованою собівартістю і метод участі в капіталі.

Доцільність використання того чи іншого методу обліку фінансових інвестицій, не призначених для подальшого продажу, залежить від терміну їх утримання.

Поточні фінансові інвестиції згідно з П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» відображаються в обліку і звітності **за собівартістю або справедливою вартістю** кожної окремої інвестиції або інвестиційного портфеля в цілому [11].

Метод оцінки та відображення в обліку довгострокових фінансових інвестицій залежить від призначення інвестицій та ступеня впливу

інвестора на об'єкт інвестиційної діяльності.

Довгострокові фінансові інвестиції у боргові цінні папери, що утримуються інвестором до їх погашення, відображаються на дату балансу **за амортизованою собівартістю**, тобто за собівартістю, яка збільшена на суму накопиченої амортизації дисконту, або зменшена на суму накопиченої амортизації премії.

При цьому під **дисконтом** розуміється сума перевищення номінальної вартості погашення боргових цінних паперів над їх собівартістю (ціною придбання), а під **премією** – сума перевищення собівартості боргових цінних паперів (ціни придбання) над їх номінальною вартістю. **Амортизація**, тобто розподіл **дисконту** або **премії** протягом періоду з дати придбання боргових цінних паперів до моменту їх погашення, здійснюється за методом ефективної ставки відсотка. Сума **амортизації дисконту або премії** нараховується одночасно з нарахуванням відсотка, що підлягає отриманню інвестором.

Оцінка довгострокових фінансових інвестицій у діяльність інших суб'єктів господарювання залежить від того, який вплив має інвестор на суб'єкт інвестування, що наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Методи оцінки довгострокових фінансових інвестицій у діяльність інших суб'єктів господарювання на дату балансу в залежності від ступеня впливу інвестора на об'єкт інвестування [13]

Ступінь впливу інвестора на об'єкт інвестування	Метод оцінки довгострокових фінансових інвестицій
Інвестор не має суттєвого впливу на інвестоване підприємство	За справедливою вартістю з урахуванням зменшення корисності
Інвестор має суттєвий вплив на підприємство (володіє блокувальним пакетом акцій – понад 25 %)	Метод участі в капіталі асоційованих підприємств
Інвестор контролює діяльність інвестованого підприємства (володіє контрольним пакетом акцій – понад 50%)	Метод участі в капіталі материнської компанії у дочірньому підприємстві

Якщо інвестор не має суттєвого впливу на об'єкт інвестування, дана інвестиція обліковується за справедливою вартістю з урахуванням зменшення корисності.

Згідно з П(С)БО 12 [11] фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні підприємства, а також у спільну діяльність із створенням юридичної особи відображаються за методом участі в капіталі.

Під асоційованим розуміється підприємство, на діяльність якого інвестор може лише суттєво впливати, але не має можливості її повністю контролювати. При цьому інвестору належить блокувальний (більше 25 %) пакет акцій об'єкта інвестування, але воно не є дочірнім або спільним підприємством для інвестора.

Відповідно до П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» підприємство є дочірнім, якщо інвестор володіє понад 50% його акцій і контролює діяльність об'єкта інвестування [12].

Однак, якщо асоційоване або дочірнє підприємство ведуть діяльність в умовах, які обмежують його здатність передавати кошти інвестору протягом періоду, що перевищує дванадцять місяців, в цьому випадку оцінка даних інвестицій здійснюється за справедливою вартістю або за собівартістю з урахуванням зменшення корисності, якщо справедливу вартість визначити неможливо.

Фінансові інвестиції, що обліковуються за методом участі в капіталі, на дату балансу відображаються за вартістю, що визначається з урахуванням зміни загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування, крім тих, що є результатом операцій між інвестором і об'єктом інвестування. Балансова вартість фінансових інвестицій збільшується (зменшується) на суму, що є часткою інвестора в чистому прибутку (збитку) об'єкта інвестування за звітний період, із включенням цієї суми до складу доходу (втрат) від участі в капіталі. Одночасно балансова вартість фінансових інвестицій зменшується на суму визнаних дивідендів від об'єкта інвестування.

При застосування методу участі у капіталі для об'єктивної оцінки фінансових інвестицій необхідно володіти достовірною та повною інформацією про фінансовий стан об'єкта інвестування та результати його

діяльності, оскільки саме на підставі даної інформації здійснюється розрахунок зміни вартості фінансової інвестиції пропорційно змінам розміру капіталу об'єкта інвестування.

2.4. Документальне забезпечення інвестиційної діяльності

Однією з умов правильної побудови системи бухгалтерського обліку є наявність і достовірність первинних документів, оскільки саме вони відображають факт здійснення господарських операцій. В таблиці 2.2 наведено основні первинні документи, що складаються при здійсненні інвестиційної діяльності на підприємстві.

Таблиця 2.2.

Документальне підтвердження інвестиційної діяльності

Вид інвестиції	Первинні документи	
	придбання	продаж
1	2	3
Капітальні інвестиції	<ul style="list-style-type: none"> - договори; - видаткові касові ордери; - платіжні доручення вихідні; - виписки банку; - акти приймання виконаних підрядних робіт; - довідка про вартість виконаних підрядних робіт; - акти приймання обладнання; - прибуткові ордери; - податкові накладні; - бухгалтерські довідки; - товарно-транспортні накладні 	<ul style="list-style-type: none"> - договори; - прибуткові касові ордери; - платіжні доручення вхідні; - виписки банку; - акти приймання-передачі; - податкові накладні

Продовження табл. 2.2

1	2	3
Фінансові інвестиції	<ul style="list-style-type: none"> - договори; - видаткові касові ордери; - платіжні доручення вихідні; - виписки банку; - бухгалтерські довідки; - виписки з реєстру цінних паперів 	<ul style="list-style-type: none"> - договори; - прибуткові касові ордери; - платіжні доручення вхідні; - виписки банку; - бухгалтерські довідки; - виписки з реєстру цінних паперів

На підставі первинних документів здійснюються бухгалтерські записи у аналітичному та синтетичному обліку, від правильності яких залежить якість складання фінансової звітності.

Облікова інформація щодо інвестиційної діяльності розкривається у відповідних формах фінансової звітності:

- форма №1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» містить інформацію про майно інвестиційної сфери та джерела його утворення;
- форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» містить інформацію про доходи і витрати від інвестиційної діяльності;
- форма № 3 «Звіт про рух грошових коштів» надає інформацію про грошові надходження та видатки в результаті інвестиційної діяльності;
- форма № 4 «Звіт про власний капітал» надає деталізовану інформацію про походження та рух джерел або основних складових власного капіталу підприємства як основного джерела інвестування.

2.5. Завдання для самоперевірки

2.5.1. Контрольні запитання

1. Які підходи до оцінки об'єктів інвестиційної діяльності пропонує вітчизняне законодавство та в чому сутність кожного з них?

2. Який підхід до оцінки інвестицій є пріоритетним для відображення їх вартості в бухгалтерському обліку?
3. Перелічити методи оцінки капітальних інвестицій.
4. Які витрати відносяться до історичної (фактичної) собівартості капітальних інвестицій?
5. Охарактеризуйте підходи до визначення справедливої вартості.
6. За якою вартістю здійснюється первісна оцінка фінансових інвестицій та з яких витрат вона формується?
7. Які методи оцінки фінансових інвестицій на дату складання балансу використовуються згідно з вітчизняним законодавством? Поясніть їх сутність.
8. Поясніть, які підприємства відносять до асоційованих та дочірніх і які методи оцінки фінансових інвестицій в їх діяльність слід застосовувати?
9. Які первинні документи підтверджують здійснення господарських операцій щодо капітальних та фінансових інвестицій?
10. У яких формах фінансової звітності розкривається облікова інформація щодо інвестиційної діяльності?

2.5.2. Практичні завдання

Завдання 1. Графічно зобразити, які методи застосовуються при оцінці фінансових інвестицій в залежності від моменту оцінки інвестиції, мети її придбання, рівня впливу інвестора на інвестоване підприємство та строку, на який вони були придбані.

Завдання 2. Сформулювати інформаційне забезпечення інвестиційної діяльності в умовах конкретного підприємства.